

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК 37.016:[94+069(477.46)]

П.І. Горохівський

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ УМАНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ КРАЮ

У статті розкрито роль краєзнавчих музеїв у вивченні історії краю, визначено потенційні методичні можливості матеріалів Уманського краєзнавчого музею. Відзначено особливу роль краєзнавчих екскурсій у музей, розкрито особливості їх проведення. Показано роль краєзнавчого матеріалу як засобу активізації пізнавальної діяльності учнів і значення його у розвивальному навчанні.

Виділено особливості методики проведення віртуальних екскурсій в Уманський краєзнавчий музей. Висловлено переконання про те, що матеріали Уманського краєзнавчого музею можуть бути доступними на всіх уроках рідного краю у всіх школах міста і району і будуть важливим засобом активізації пізнавальної діяльності учнів і виховання у них любові до рідного краю.

Ключові слова: історичне краєзнавство, краєзнавчий матеріал, матеріали Уманського краєзнавчого музею, урок-екскурсія, віртуальна екскурсія.

На сучасному етапі розвитку української держави першочерговим завданням є формування національної самосвідомості та історичної пам'яті українського народу. Велика роль у вирішенні цього завдання належить історичній освіті. Використання на уроках історії та рідного краю краєзнавчого матеріалу дозволяє збагатити учнів знаннями з історії рідного краю, виховати любов до нього, розкрити зв'язок рідного краю з великою Батьківщиною, показати єдність історії кожного села, міста з історією і життям нашої країни, відчутти причетність до неї кожної сім'ї й визнати своїм обов'язком стати гідним спадкоємцем кращих традицій рідного краю [9, с. 55].

Краєзнавчий матеріал володіє значним методичним потенціалом. Його використання полегшує засвоєння учнями наукових понять і закономірностей, є важливим засобом виховання і могутнім джерелом знань. Це найкраще унаочнення під час вивчення переважної більшості тем шкільного курсу історії. Завдяки його використанню активізується пізнавальна діяльність учнів, виховується любов до рідного краю. Історико-краєзнавчий матеріал сприяє глибокому і міцному засвоєнню учнями основних історичних знань, конкретизації і розкриттю наукових понять; зв'язує навчання історії з життям, трудовою діяльністю місцевого населення [11].

Про методику використання краєзнавчого матеріалу у навчальному процесі є багато досліджень і публікацій відомих українських методистів О. Пометун [6], Я. Треф'яка [8], М. Шеремета [9], Ю. Шимона [10], О. Шрамченка [11] та ін. Практичні поради з використання краєзнавчих матеріалів музеїв містяться у розробках уроків і описах досвіду окремих педагогів [1; 2; 3; 4; 5]. Проте недостатніми є дослідження про використання на уроках рідного краю інформаційно-комп'ютерних технологій у залученні матеріалів краєзнавчих музеїв і методики проведення віртуальних екскурсій, як одного із способів роботи з краєзнавчим матеріалом. Це зумовлює актуальність даної роботи.

Метою дослідження є визначити методику використання матеріалів Уманського краєзнавчого музею у вивченні історії краю.

Завданнями роботи є з'ясувати потенційні методичні можливості музею у краєзнавчій роботі у школі; визначити основні форми роботи з краєзнавчим матеріалом; розкрити

методику проведення віртуальних навчальних екскурсій в Уманський краєзнавчий музей.

Значна частина краєзнавчого матеріалу зосереджена у місцевих краєзнавчих музеях. Їх використання у процесі навчання і виховання учнів має свої особливості. По-перше, значно поживається пізнавальна діяльність учнів. Навчальні заняття в музеї викликають певний інтерес і стимулюють допитливість учнів. По-друге, музейні матеріали розкривають живу історію, дають необхідні знання із повсякденної діяльності людей на різних етапах суспільного розвитку. По-третє, краєзнавчий матеріал музеїв націлює на розвиток почуттів патріотизму та національної гідності, породжує бажання учнів та інших відвідувачів музею пишатися власною історією [4].

Фондова збірка Уманського краєзнавчого музею нараховує близько 50 тисяч експонатів. Серед них унікальні археологічна та нумізматична колекції, предмети декоративно-прикладного мистецтва, воєнно-історичні, історико-побутові, художні, документальні та фотодокументи.

Експозиція музею широко висвітлює історію Уманщини з найдавніших часів і дотепер [8].

Матеріали музею володіють значним пізнавальним і методичним потенціалом. Найбільш поширеним способом використання музею у навчально-виховній роботі є організація занять у вигляді екскурсій, оскільки, згідно рекомендацій методики, основними прийомами роботи з предметною і документальною наочною є демонстрація та ілюстрація цих засобів під час вивчення історії.

Одним із видів навчальних екскурсій є тематичні як вид випереджувального навчання з метою отримання інформації про той чи інший період. Учні повинні отримати знання через розповідь екскурсовода і зорове сприйняття експозиції відповідного відділу музею. Вони повинні, по можливості, законспектувати максимальну кількість інформації, деякі об'єкти зафотографувати і підготуватися до уроку, на якому цю інформацію необхідно буде використати. А вже на відповідному уроці історії України або рідного краю учитель може активно залучати учнів до колективної роботи з вивчення відповідного періоду з історії краю.

Недоліком даної форми роботи може бути те, що враження учнів від почутого і побаченого у музеї буде напряму залежати від відстані від візиту в музей і часом проведення уроку чи заходу. Крім того зорові образи здатні блякнути у пам'яті від часу і якість сприйняття матеріалів музею залежатиме від пізнавальних можливостей кожного учня зокрема. Учитель вже не матиме змоги опиратися на безпосередні враження від інформації.

Більшого ефекту від використання матеріалів краєзнавчого музею має проведення екскурсії-уроку безпосередньо в музеї хоча це вимагає від учителя значних затрат на підготовку до нього.

Найкраще, якщо він проводитиме урок сам, залучаючи, по можливості, екскурсовода, який по ходу уроку може дати необхідні пояснення, прокоментувати ті чи інші речі з експозиції, зрештою, пояснити, описати чи охарактеризувати окремі експонати. Але розповідь екскурсовода, у силу специфіки його роботи, є монологічною, знання передаються вже готовими, препарованими і учні можуть лише сприймати і запам'ятовувати цю інформацію. Вони не виступають суб'єктами навчального процесу. Тому вчитель повинен взяти на себе не лише левову частину підготовки до такого уроку, але і його проведення. На жаль, всі музеї самодостатні, мають свої специфічні завдання і покликані справляти на учнів лише інформаційний і виховний вплив. А у сучасних умовах більш важливим є розвивальне навчання, за якого учні перетворюються у суб'єкт навчального процесу. Тому методисти наполягають саме на розвивальному аспекті використання краєзнавчого матеріалу музеїв.

Прикладом може бути досвід зарубіжних музеїв, які, співпрацюючи зі школами, перебудовують свою роботу щодо більшої активності і пізнавальної самостійності учнів. Цьому сприяють «робочі листки» із серіями завдань для дослідження одного або декількох експонатів. Так, у Національному музеї Шотландії в Единбурзі для кожної тематичної екскурсії школярів розроблена своя серія завдань для огляду відповідної експозиції. Зокрема,

на першому аркуші подається коротка інформація про експозицію і питання до дискусії. На двох наступних аркушах учні виконують письмові завдання: визначають терміни, відповідають на проблемні запитання, виконують замальовки з натури. Насамкінець на домашнє завдання музей пропонує дітям творче завдання [6, с. 171–172].

Тому більш доцільною може бути модель уроку в краєзнавчому музеї з використанням міні-дослідження його експонатів. Наприклад, урок на тему «Наш край у середині 60-х – на поч. 80-х рр. ХХ ст.».

Учні об'єднуються в групи. Кожна з них отримує окреме завдання з загальною назвою «Що нам можуть розповісти...»: музейні експонати; документи; карти і схеми; фотоматеріали; літературні джерела.

Учитель повідомляє питання тем дослідження:

1. Економічне становище краю в другій половині 60-х – на поч. 80-х років.
2. Рівень життя населення.
3. Зміни в соціальній і національній структурі краю.
4. Розвиток культури.

Він розподіляє клас на групи, кожна з яких повинна опрацювати наявні у музеї матеріали і висвітлити певне визначене питання плану.

Групам (парам) відводиться певний час для дослідження.

Учні опрацьовують матеріали стендів, документи, листи, фотоматеріали, узагальнюють, роблять висновки, готують повідомлення.

Після закінчення роботи групи (пари) доповідають, про що вони дізналися, які висновки зробили

Учитель підводить підсумок заняття, виставляє учням оцінки за роботу [3, 82–83].

Проте уроки-екскурсії з історії краю можуть бути найбільш ефективними у шкільних краєзнавчих музеях, оскільки неминуче постає проблема часу на їх організацію і проведення. Як правило, уроки історії чітко вписані у розклад занять у школі і тривають 40-45 хвилин. За короткі перерви між уроками нереально добратися до музею, а після екскурсії так же оперативно повернутися у свій навчальний заклад. Тобто це навіть проблема міських шкіл. Значно важче це зробити сільським школам району. Для проведення подібного уроку залишається лише недільний день. Крім цього, на відміну від Уманського краєзнавчого музею, шкільні музеї мають недостатню кількість інформації для проведення уроків або вона зовсім відсутня.

Тому ідеальним варіантом може бути проведення уроку-віртуальної екскурсії в Уманський краєзнавчий музей. Методика підготовки до такого уроку передбачає попереднє детальне вивчення учителем експонатів та інших матеріалів музею. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій дає можливість створити комп'ютерну базу даних (фактологічний матеріал, візуальний ряд, презентації) та зібрати матеріал для розробки навчальних краєзнавчих проектів учнів [2].

Наступним кроком буде визначення варіанту використання краєзнавчого матеріалу музею: на уроці історії України, як доповнення, чи на уроці історії краю. Потім створюється відповідна презентація, слайди якої будуть містити зображення предметів праці, побуту, зброю, будівлі, картини, портрети видатних історичних діячів, різноманітні фотографії, малюнки, фрагменти документів тощо, а також текстовий інформаційний або методичний супровід. Комп'ютерна техніка дає можливість демонструвати на екрані якісні, кольорові зображення музейних матеріалів, підготовлені для роботи з ними під час уроку.

Презентації дають можливість проводити різні види уроків: від звичайного віртуального уроку-екскурсії з використанням пояснювально-ілюстративного методу, до організації розвивального навчання з залученням матеріалів музею, різних документальних джерел і використанням проблемних методів.

Інколи на уроках історії України немає доцільності вести учнів у музей, але бажано використовувати його матеріали. Тоді у презентацію, за якою проводиться певний урок, можна ввести слайди з зображенням пам'яток музею. Наприклад у 5 класі у темі

«Знайомство з історією» передбачено ознайомлення учнів з археологічними джерелами і зокрема, з пам'ятками трипільської культури. У відповідний момент уроку вчитель може запропонувати учням: «А тепер ми з вами відправимося в Уманський краєзнавчий музей і подивимося, які пам'ятки трипільської культури залишили трипільці під час перебування у нашому краї». Він показує слайд, на якому зображено комплекс знарядь праці і звертається до учнів: «Погляньте на експозицію. Як ви бачите, на ній багато різноманітних експонатів. А тому розглянемо далі деякі ближче і поговоримо про них».

Потім у наступних слайдах він детальніше демонструє знаряддя праці і побуту і проводить з учнями бесіду по них. Наприклад:

Запитує учнів: 1. Які знаряддя праці використовували трипільці? 2. Із яких матеріалів їх виготовлювали? 3. Яке їх призначення? 4. Що ви можете сказати про види занять трипільців?

І так послідовно вчитель ознайомлює учнів з усіма експонатами музею.

Наприкінці віртуальної екскурсії учитель проводить бесіду за питаннями: 1. Що ви запам'ятали про трипільську культуру? 2. Назвіть селища на Уманщині, у яких знайдено залишки трипільської культури? 3. Які експонати музею запам'ятались вам найбільше? Чому? 4. Чи хотіли б ви відвідати музей та побачити ці експонати на власні очі?

Презентація є найоптимальнішим і найефективнішим способом організації віртуальної екскурсії. За відсутності у сільській школі мультимедійного проектора можливим є використання ноутбука.

У цьому навчальному році студенти IV курсу історичного факультету – члени гуртка «Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії України» – на основі матеріалів

Уманського краєзнавчого музею створили базу даних для презентацій на всі уроки рідного краю і розробляють для них різні варіанти план-конспектів. За результатами роботи має бути видано збірник методичних рекомендацій.

Таким чином, застосування різноманітного краєзнавчого матеріалу, зосередженого в Уманському краєзнавчому музеї, дозволяє збагатити учнів знаннями історії рідного краю, виховати любов до нього. Краєзнавчий матеріал є одним із засобів активізації пізнавальної діяльності учнів. Важливу роль у ньому відіграє проведення краєзнавчих екскурсій в музей. Особлива роль належить проведенню віртуальних екскурсій, які роблять доступними матеріали музею в усіх школах міста і району.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Балацький Л.Ю. Використання історико-краєзнавчого матеріалу на уроках історії в 11 класі при вивченні теми «Наш край у 1939-1945 рр. » / Л.Ю. Балацький [електронний ресурс] – Режим доступу: // voynivka-oleks.edukit.kr.ua/Files/downloads/Балацький%20курсова.docx
2. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії та в позакласній роботі [електронний ресурс] – Режим доступу: // buchach-ruo.edukit.te.ua/Files/downloads
3. Горохівський П. І. Вивчення історії Уманщини у 10-11 класах: навчально-методичний посібник / П.І. Горохівський. – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. – 132 с.
4. Каленюк І. Використання матеріалів музеїв у практиці викладання історії в школі / І. Каленюк [електронний ресурс] – Режим доступу: // http://volyn-museum.com.ua/publ/kivercivskij_rajonnij_kraeznavchij_muzej/vikoristannja_materialiv_muzejiv_u_praktici_vikladannja_istoriji_v_shkoli/25-1-0-157
5. Ковальчук Т. Роль краєзнавчого матеріалу у вихованні громадян України. Опис досвіду / Т. Ковальчук [електронний ресурс] – Режим доступу: // <https://tanjakovalchuk.jimdo.com>
6. Пометун О. І. Методика навчання історії в школі [Навчально-методичне видання] / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. – К.: Генеза, 2009. – 328 с.
7. Самойленко Г. Ф. Основні принципи вивчення краєзнавчого матеріалу / Г. Самойленко // Історія в середніх і вищих навчальних закладах. – 2005. – №10. – С.17–20.
8. Треф'як Я. Методика краєзнавчої роботи в школі / Я. Треф'як // Історія в школах України. – 2002. – №1. – С. 33–37.
9. Уманський краєзнавчий музей [електронний ресурс] – Режим доступу: // https://uk.wikipedia.org/wiki/Уманський_краєзнавчий_музей
10. Шеремет М.О. Краєзнавчий матеріал на уроках історії України / М.О. Шеремет. // Історія в школі. – 2001. – № 11–12. С. 55–58.
11. Шимон Ю. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії України / Ю. Шимон // Історія України. – 2011. – №10. – С. 9–12.
12. Шрамченко О. Краєзнавство як складова змісту шкільної історичної освіти України / О. Шрамченко // Історія в школі. – 2012. – 31. – С. 7–10.

Гороховский П.И. Использование материалов Уманского краеведческого музея в изучении истории края.

В статье раскрыта роль краеведческих музеев в изучении истории края, определены потенциальные методические возможности материалов Уманского краеведческого музея. Отмечена особая роль краеведческих экскурсий в музей, раскрыты особенности их проведения. Показана роль краеведческого материала как средства активизации познавательной деятельности учеников и значение его в развивающем обучении.

Выделены особенности методики проведения виртуальных экскурсий в Уманский краеведческий музей. Изложено убеждение о том, что материалы Уманского краеведческого музея могут быть доступными на всех уроках родного края во всех школах города и района и будут важным средством активизации познавательной деятельности

учеников и воспитания у них любви к родному краю.

Ключевые слова: историческое краеведение, краеведческий материал, материалы Уманского краеведческого музея, активизация познавательной деятельности учеников, урок-экскурсия, виртуальная экскурсия.

Gorokhivskiy P.I. The Use of the materials of Uman regional museum in the study of the history of region.

In the article possibilities of regional museums are exposed in the study of the history of region, potential methodical possibilities of materials of Uman regional museum are determined. The special role of regional excursions in a museum is marked, the special features of their realization are exposed. The role of local-history material is displayed as the mean of activation of cognitive activity of students and its sense in developing studies.

The special features of the method of realization of virtual excursions are selected in Uman regional museum.

Convictions are expressed that materials of Uman regional museum can be accessible on all lessons of native land in all schools of the city and the district and will be the important mean of activation of cognitive activity of students and education for them the love to the native land.

Key words: historical local studies, local-history material, the materials of Uman regional museum, lesson-excursion, virtual excursion.

УДК 94(477.46)+50

І. І. Кривошея, Ір. І. Кривошея, Л. М. Якименко

ІСТОРІЯ УМАНЩИНИ НА СТОРІНКАХ «КІЄВСКОЇ СТАРИНИ»: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПУБЛІКАЦІЙ

У статті здійснено змістовий, проблемно-тематичний і жанровий аналіз краєзнавчих матеріалів, що стосуються історії міста Умань й Уманщини, видрукованих у журналі «Кієвская старина» (1882–1906 рр.). Серед авторів наукових, науково-публіцистичних, художньо-документальних, епістолярних і фольклорних текстів вказано низку знаних в Україні й у світі істориків (В. Антонович, В. Доманицький, М. Левицький, О. Левицький, А. Скальковський, Я. Шульгин та ін.), котрі проливають світло на виникнення міста Умань, події Коліївщини й розгортання гайдамацького руху, побудову «Софіївки», на розвиток культури й освіти регіону, на політичне, економічне й релігійне життя Уманщини.

Ключові слова: «Кієвская старина», Умань, Уманщина, Коліївщина, Іван Гонта, Максим Залізняк, Василіанський монастир, краєзнавство.

XIX століття увійшло в історію як століття «національного відродження», передусім – духовного. В умовах, коли українські землі перебували в складі двох імперій, а українська мова й література, особливо в Росії, знаходилися під постійною цезурою та тиском – чого варті лише Валуєвський циркуляр та Емський указ – нова українська «еліта» (історики, прозаїки та поети) використовували будь-які легітимні можливості популяризації «рідного слова та славної минувшини».

Особливу роль у цьому процесі «національного відродження» відіграв часопис «Кієвская старина» (далі – «КС»), який став першим національним науково-історичним щомісячником, що виходив друком протягом 1882–1906 рр. здебільшого російською мовою й лише з 1907 року – українською. У 1907 р. також було змінено назву журналу на «Україна» [5, с. 34]. Значення «КС» в науковому та літературному процесі України кінця XIX – початку XX ст. навіть важко переоцінити. Упродовж чверті століття журнал не тільки виконував роль